

Senosios regulos karmelitų prie Šv. Jurgio bažnyčios buvusio vienuolyno biblioteka: sovietmečio „spaudos archyvo“ šmėkla ar knygos kultūros faktas?

Arvydas PACEVIČIUS

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų institutas, Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius, el. p. arvydas.pacevicius@kf.vu.lt

Straipsnyje nagrinėjamas Senosios regulos karmelitų vienuolyno, įkurto 1506 metais ir veikusio iki 1797 metų prie Šv. Jurgio bažnyčios Vilniuje, bibliotekos susidarymas, sudėtis ir likimas. Tyrimu siekta ne tik atskleisti senosios bibliotekos sudėtį, bet ir išsiaiškinti, kodėl istoriografijoje ir istorinėje atmintyje ji buvo pamiršta. Priežastis, be ankstyvo vienuolyno uždarymo (1797), galėtų būti gudiška (baltarusiška) Šv. Jurgio karmelitų provincijos administracinė, geografinė ir etninė tapatybė. Todėl straipsnyje keliamas klausimas: Lietuvoje ar Baltarusijoje veikė minėtas vienuolynas? Šv. Jurgio vienuolyno biblioteka istoriniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėta 1677 metais, kuomet vienuolyno prijoro Pranciškaus Gožinskio (Gorzynski) rūpesčiu buvo sudarytas bažnyčios ir vienuolyno inventorių – surašytos bažnyčios (Mszały i Księgi) ir vienuolyno bibliotekos knygos (Inventarium bibliothecae). Tuomet bažnyčioje buvo 8 knygos, o vienuolyne – in folio 23, in quarto 14, in octavo 14 knygų, taigi iš viso 51 knyga. Praėjus daugiau kaip 100 metų, 1796 m. Šv. Jurgio vienuolyno bibliotekoje, prieš pat patalpas perduodant seminarijai, buvo 606 tomai. Šv. Jurgio biblioteka straipsnyje analizuojama kitų karmelitų bibliotekų raidos kontekste, aptariama Vilniaus Visų Šventųjų, Linkuvos, Raseinių ir kt. bibliotekų struktūra ir turinys, nagrinėjamos bibliografavimo ir katalogavimo tradicijos visoje Lietuvos karmelitų provincijoje. Knygų migracijos ir komplektavimo šaltinių analizė parodė, kad Šv. Jurgio biblioteka po vienuolyno uždarymo buvo padalinta kitoms Lietuvos karmelitų provincijos bibliotekoms. Pavyzdžiui, kai kurios knygos pateko į Linkuvos vienuolyną. Taigi Šv. Jurgio vienuolyno bibliotekos likimą ir „užmarštį“ nulėmė ankstyvas vienuolyno bendruomenės išformavimas pirmaisiais Rusijos imperijos valdymo metais; knygų išsklaidymas perduodant kitiems karmelitų vienuolynams ir nedokumentuojant šios knygų migracijos; istoriografinis nenoras įžvelgti „rusėniškame“ vienuolyne istorinės Lietuvos paveldą. Apskritai ši biblioteka, jos ištakos ir turinys turėtų sulaukti įdėmesnio tyrinėtojų žvilgsnio, nes ji reprezentuoja vieną seniausių „netradicinės orientacijos“ Vilniuje ir LDK vienuoliosios knygos kultūros židinių.

Reikšminiai žodžiai: Senosios regulos karmelitai; Šv. Jurgio karmelitų provincija; vienuolyno biblioteka; bibliotekų aprašymai; bibliotekų inventoriai; knygų ženklai; knygų dovanojimai ir migracija; Vilniaus vyskupijos seminarijos biblioteka.

Įvadas

Senosios regulos karmelitų vienuolyno, įkurto 1506 m. ir veikusio iki 1797 m. prie Šv. Jurgio bažnyčios, bibliotekos susidarymas, sudėtis ir likimas iki šiol nesulaukė atidesnio Lietuvos tyrinėtojų dėmesio. Antai „Lietuvos vienuolynų“ vadove rašyta apie architektūrinį ansamblį, mėginta patyrinti Šv. Jurgio bažnyčios ir vienuolyno paveldą menotyrimo aspektu ir konstatuota, kad „vienuolynas turėjo turtingą archyvą ir gausią biblioteką (per 2000

tomų)¹. Sunku pasakyti, kokiais šaltiniais remdamiesi tokį skaičių pateikė autoriai, tačiau minėta užuomina skatina įdėmiau patyrinti senas tradicijas puoselėjusios vienuolijos bibliotekos raidą. Mat žinoma, kad 1796 m., t. y. prieš pat pastatus perduodant Vilniaus vyskupijos kunigų seminarijai ir vienuolius iškraustant į tos pačios regulos vienuolyną prie Visų Šventųjų bažnyčios – o tai atsitiko 1797 m.² – karmelitų vienuolyno prie Šv. Jurgio bažnyčios bibliotekoje būta 606 tomų³. Senasis Šv. Jurgio vienuolynas knygos ir bibliotekų istorijos tyrinėtojo žvilgsnį traukia ir

kitu aspektu: pastatai, kuriuose dabar įsikūręs Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centras, o ypač Šv. Jurgio bažnyčia, dar sovietmečiu tapo savotišku „spaudos archyvu“, teikiančiu neįkainojamos informacijos apie senąjį Lietuvos knygos kultūros paveldą. Čia, remiantis ne tik minėtos Vilniaus vyskupijos seminarijos bibliotekos rinkiniais, bet ir iš viso Vilniaus bei Lietuvos bažnyčių ir buvusių vienuolynų pokario metais atgabentų knygų rinkinių pagrindu⁴, ir buvo sukurtas unikalus „depozitas“, kuriam tinka „spaudos archyvo“ pavadinimas. Populiariojoje Lietuvos spaudoje jau rašyta apie tai, kaip „bažnyčia išsaugojo knygas, o knygos – bažnyčia“⁵, t. y. mėginta svarstyti, koku būdu šis vertingas architektūros ir meno paminklas išliko ir nebuvo išniekintas kaip kitos grūdų ar popieriaus sandėliais paverttos katalikų šventovės⁶.

Praplečiančių sovietinės antireliginės/ateistinės propagandos ir bibliotekų raidos LSSR sąsajas faktų pateikta Arūno Streikaus monografijoje⁷. Žinia, jau Levas Trockis yra siūlęs perdėm tiesmuką antireliginę propagandą, nepajėgiančią sumažinti maldos namų lankomumo, keisti naujomis pasaulietinėmis pramogomis – pavyzdžiui, kinu, naujais ritualais [p. 29]. Tarp institucijų, atitraukiančių nuo „opi-jaus liaudžiai“, buvo ir biblioteka, kurios propagandinę, įvilkta į švietimo ir kultūros rūbą, misiją ir strategiją nubrėžė Vladimiras Leninas su Nadežda Krupskaja. 1952 m. parengtame LSSR 1944–1953 m. oficialiai uždarytų maldos namų sąrašė (minėtos monografijos 8 priedas „R[eligi-nio] K[ulto] R[eikalų] T[arybos] įgaliotinio 1952 m. parengtas Lietuvos SSR 1944–1953 m. oficialiai uždarytų maldos namų sąrašas“, p. 333–338) iš 47 objektų bibliotekų reikmėms buvo numatyta pritaikyti 6 buvusių maldos namus. Tai 1) buvusi kunigų seminarijos bažnyčia [Šv. Jurgio] Vilniuje, tuometinėje Černiachovskio aikštėje (tarybos sutikimas panaudoti pastatą duotas 1948); 1952 čia jau veikė Knygų rūmai; 2) vienuolyno (?) bažnyčia Vilniuje, Gerosios Vilties gatvėje (1948); 1952 veikė dekoracijų sandėlis; 3) Visų Šventųjų bažnyčia Vilniuje, Rūdininkų g. (1948); 1952 veikė popieriaus [sandėlis? Streikaus lentelėje nenurodyta]; 4) kopyčia Kauno priemiestyje Lampėdžiuose (čia 1948 numatyta įrengti biblioteką skaityklą); 1952 veikė kurorto klubas; 5) kopyčia Kaune, A. Šančiuose (1948) [Aušros vartų Švč. Dievo Motinos bažnyčia, vėliau nugriauta]; 1952 buvo cukraus sandėlis; 6) Šv. Mikalojaus bažnyčia Kaune, Puškino g. (1948); 1952 veikė biblioteka. Taigi tik čia, taip pat Šv. Jurgio bažnyčioje Vilniuje te veikė planuoti objektai, kitur virtę sandėliais ar klubais. Čia svarbūs keli aspektai: istorinė tradicija politinių ir socialinių pervartų laikais maldos namus pritaikyti įvairiems poreikiams ne pagal paskirtį (prisiminkime Napoleono karą ir vėlesnę caro valdžios politiką); bažnyčios erdvės ir architektūros neatitikimas bibliotekos funkcijoms (šalta, nepatogus aptarnavimas, fondų

saugykla). Visuotinės ateizacijos skleidžiant „moksline pasaulėžiūrą“ ūpą atšaldė ekonominės realijos ir išskaičiavimas. Tiesa, propagandinę strategiją atitiko maldos namų virsmas muziejais (planuota įkurti 8, 1952 veikė 6), kino teatrais (planuota 4, 1952 veikė 3), kultūros namais (1952 veikė 1), klubais (1), tačiau apskritai 1952 m. vyravo sandėliai (13), archyvai (3), sveikatos apsaugos įstaigos (3). Universiteto archyvas Šv. Jonų bažnyčioje virto popieriaus sandėliu, kino teatras Šv. Baltramiejaus bažnyčioje Užupyje – tarybinių dailininkų sale, lektoriumas reformatų maldos namuose Vilniuje – architektūros muziejumi.

Tačiau šiuo atveju svarbus kitas klausimas – ar Šv. Jurgio bažnyčia išsaugojo senojo karmelitų vienuolyno bibliotekos knygų? Koks jų likimas? Pagaliau ką kiti istorijos šaltiniai mena apie šios bibliotekos susidarymą, fondų struktūrą ir sudėtį? Tad šiame straipsnyje ir aptarsime šios bibliotekos raidą remdamiesi istoriografijoje ir kitoje informacinėje literatūroje iki šiol neskelbtais archyviniais šaltiniais. Tyrimu siekiama aptarti Šv. Jurgio karmelitų bibliotekos raidą ir likimą kitų minėto ordino bibliotekų kontekste, atlikti provizorinę šaltinių analizę, atveriančią horizontus platesnėms interpretacijoms ir sintetinei senųjų Lietuvos bibliotekų studijai.

Istoriografija

Daugiausia apie Šv. Jurgio karmelitų vienuolyną ir jo biblioteką rašyta lenkų istoriografijoje (paminėsime tik svarbiausius darbus). Karmelitų vienuolynų organizacinę struktūrą ir tinklą savo darbuose yra aptaręs Janas Kurczewskis, nurodęs fondacijų datas, bibliotekų, tarp jų ir senosios regulos karmelitų Vilniuje, dydį⁸. (Kiti XIX–XX a. pradžios autoriai Šv. Jurgio karmelitų bibliotekos nemini.) Šiuolaikinėje lenkų istoriografijoje pasistūmėta į priekį dokumentuojant vienuolijų, tarp jų ir karmelitų, paveldą. Galima teigti, kad dabartinėje Lenkijoje formuojasi naujas diskursas, įvardintinas „knygos kultūros paveldo dokumentavimo“ terminu. Čia LDK paveldą, tarp jo ir senosios regulos karmelitų knygų rinkinius, linkstama tapatinti su Abiejų Tautų Respublikos (Żečpospolitos) „senosiose rytinėse žemėse“ veikusiomis bibliotekomis (plg. terminą *katalogi bibliotek z dawnych ziem wschodnich*⁹). Taip „išplaunamas“ etnosocialinis ir politinis kontekstas, nusižengiama istoriškumo principui ir iškreipiama tyrimų strategija. „Lenkija dokumentuoja savo kultūrinį dalyvavimą rytinėse senosios Żečpospolitos žemėse, dešimtmečius priklausančiose Baltarusijai, Lietuvai, Ukrainai, taip pat Rusijai ir Latvijai. Mūsų kultūros paveldą šiose žemėse patvirtina gausios bibliotekos, kurtos praeityje ten, kur gyveno ir dirbo lenkai. Žinant šaltinius, dokumentuojančius šių bibliotekų turinį, galima ateityje galvoti apie deramą ten egzistuojančių kolekcijų ar jų fragmentų apsaugą ir konservavimą“ (pajuodinta mano – A. P.)¹⁰. Tokie teiginiai primena ne istorinių

tyrimų koncepcija, o kultūrinį imperializmą, primenantį laikus, kai lenkai ir lietuviai vieni kitus pravardžiuodavo „už kalniuko tupinčiais velniukais“. Kita vertus, atskirti minėtą paveldą labai sudėtinga. Antai Lietuvos tikintieji aukodavo votus ir pinigų sumas Stebuklingosios Dievo Motinos koplyčiai Krokuvos „Smėlynės“ karmelitų bažnyčioje, yra išlikę šių aukų sąrašai¹¹. Straipsnyje, apibendrinusiame daugiau nei dešimt metų trukusias senųjų Abiejų Tautų Respublikos ir jos „rytinių žemių“ bibliotekų katalogų ir inventorių paieškas, Urszula Paszkiewicz nurodo aptikusį duomenis apie šešias „neypatingai dideles“ senosios regulos karmelitų bibliotekas (Dorohostajai, Kiselinas, Krupčicai, Labunavas, Olevskas, Ušomiras), kuriose XIX a. pirmojoje pusėje buvo nuo 66 (Ušomiras) iki 283 (Kiselinas) knygų¹². Tačiau iš pateiktos medžiagos neaiški šių vienuolynų ir jų bibliotekų regioninė, socialinė, kultūrinė „priskirtis“. Wacłavo Kolako paskelbtas „Karmelitų Krokuvėje „Smėlynėje“ archyvo 1398–1945 (1988) katalogas“¹³ parodė, kad LDK senosios regulos karmelitų paveldas buvo gerai dokumentuojamas ir kaupiamas viename seniausių Lenkijos vienuolynų. Tai neturėtų stebinti, nes karmelitų vienuolynai LDK iki 1687 m. įėjo į Lenkijos provincijos sudėtį. W. Kolako parengtose šaltinių anotacijose yra paminėti šie Lietuvos provincijų karmelitų bibliotekų aprašymai: Kolainių (1841)¹⁴, Kalesnykų (1825)¹⁵, Krupčicų (1709, 1726)¹⁶, Lydos (1820)¹⁷, Linkuvos (1709, 1713, 1719, 1825)¹⁸, Mogiliovo (1693)¹⁹, Pumpėnų (1713)²⁰, Vilniaus Šv. Jurgio (1709–1724; 1742, 1751)²¹, Vilniaus Visų Šventųjų (1681, 1804)²², Vladislavovo (Kudirkos Naumiesčio, 1728)²³, Užsvelyrių (Zaswirz, 1709, 1728)²⁴, Žoludko (Zoludek prie Lydos, 1820)²⁵. U. Paszkiewicz parengtame „Bibliotekų ir inventorių sąrašė 1“ suregistruoti Mogiliovo, Pumpėnų, Užsvelyrių, Žoludko ir Vilniaus Šv. Jurgio ir Visų Šventųjų bibliotekas dokumentuojantys šaltiniai²⁶, tačiau jame neišvengta klaidų: Vladislavovo Užnemunėje karmelitų vienuolynas priskirtas Troškūnams, kur veikė bernardinų vienuolynas²⁷, Vilniaus karmelitų prie Šv. Jurgio bažnyčios U. Paszkiewicz aptarė remdamasi ne archyviniais šaltiniais, o minėtoju W. Kolako parengtu archyvo aprašymu. Sąrašo priede „Supplement 1“²⁸ jau anotuojami Bialiničių (Nr. 20, knygos neminimos?) (1825, MAB), Kolainių (84), Kėdainių (263–265), Kalesninkų (276, 278–281), Lydos (357), Linkuvos (359–366), Minsko (581), Pumpėnų (665), Slabados (721–722), Tabariškių (799), Žoludko (990) ir Vilniaus Visų Šventųjų (926–928) vienuolynų bibliotekas dokumentuojantys šaltiniai. Apskritai išvardytuose tyrinėjimuose ir skelbtuose šaltiniuose visiškai neminimos arba labai menkai dokumentuotos Žemaičių vyskupystės karmelitų bibliotekos (Kolainių, Raseinių, Kėdainių, Kudirkos Naumiesčio), taip pat Vilniaus Šv. Jurgio karmelitų vienuolyno biblioteka. Senosios regulos karmelitų bibliotekomis pastaraisiais metais imta domėtis ir baltarusių

istoriografijoje. Be „Baltarusijos istorijos enciklopedijos“²⁹, paminėtinas Zmicerio Jackevičiaus straipsnis³⁰, tiesa, iš esmės atkartojęs minėtojo W. Kolako duomenis.

Šv. Jurgio vienuolynas: Lietuvoje ar Baltarusijoje?

Senosios regulos karmelitai (toliau – karmelitai), siekiant juos atskirti nuo reformuotojo basųjų karmelitų ordino, liaudies vadinti „batuotaisiais“ karmelitais³¹, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) buvo sukūrę platų vienuolynų tinklą, apėmusį Vilniaus³² ir Žemaičių³³ vyskupijas bei nuolat pertvarkomą Lietuvos karmelitų provinciją. Šv. Jurgio bažnyčia ir vienuolynas, kurį 1506 m. fundavo Mikalojus Radvila, Vilniaus vaivada ir LDK kancleris, XVIII a. tapo vienu iš šios į dvi dalis padalintos provincijos centrų: mat prieš įkuriant savarankiškas Šv. Jurgio (veikė 1756–1811) ir Visų Šventųjų (veikė 1797–1830) Lietuvos provincijas, LDK karmelitų vienuolynai buvo subordinuoti vadinamajai „Mažosios Lenkijos-Lietuvos“ provincijai. 1762 m. Šv. Jurgio karmelitų provincijai³⁴ priklausė Bialiničių, Mstislavo, Mogiliovo, Čausų, Žoludko, Stankovo vienuolynai (konventai) ir Radomlio, Kniažicės, Mazikių ir Lietuvos Brastos rezidencijos³⁵. Pažymėtina, kad prieš pat pirmąjį Lenkijos-Lietuvos padalijimą, t. y. 1772 m., Šv. Jurgio karmelitų provincijoje tebeveikė minėtieji karmelitų konventai ir rezidencijos, išskyrus Lietuvos Brastą, tačiau minimas naujas Olevsko vienuolynas Kijevo vyskupijoje³⁶. Ši pastaba svarbi aiškinantis Lietuvos karmelitų provincijos „restruktūrizaciją“ Rusijos imperijos „globoje“. Mat XIX a. pirmojoje pusėje senosios regulos karmelitai buvo „suvienyti“ didžiuoleje erdvėje, apėmusioje ir LDK iki 1569 m. Liublino unijos teritoriją. 1841 m. vadinamojoje „Lietuvos Visų šventųjų ir Raudonosios Rusijos šv. Juozapo jungtinėje karmelitų provincijoje“ buvo 9 vyrų ir 2 moterų vienuolynai: Vilniaus vyskupijoje Vilniaus Visų šventųjų, Ažusvierių, Slabados, Krupčicų; Žemaičių vyskupijoje – Kolainių; Mogiliovo arkivyskupijoje – Bialiničių, Čiausų, Rasnos, Lvovo ir Žitomiro; moterų vienuolynai veikė Lvove ir Dubne³⁷. XIX a. pirmojoje pusėje karmelitų kapitulos dažniausiai rinkdavosi ir sprendimus priimdavo Ažusvieryje (pavyzdžiui, 1825, 1838 metais, kai buvo sprendžiamas ir Lucko vienuolyno likimo klausimas³⁸). Taigi trumpai galima taip reziumuoti: Šv. Jurgio vienuolynas ir provincija visiškai išnyko, tačiau išliko keli jai priklausę vienuolynai (Ažusvierių, Bialiničių, Krupčicų, Čiausų). Istorinis tęstinumas ir sąsajos su Lietuvos Šv. Jurgio provincija dar kartą įrodo, kad karmelitai net XIX a. veikė ne šiuolaikinės Baltarusijos, o istorinės Lietuvos, t. y. LDK, teritorijoje. Vargu ar dar bereikia papildomų tai patvirtinančių argumentų.

Šv. Jurgio konventas

Manoma, kad už miesto sienų pastatyta Šv. Jurgio bažnyčia turėjo būti gotikinė, bet po gaisrų ir radikalių rekonstrukcijų XVIII a. antroje pusėje suteikus jai rokokinio stiliaus elementų, ji nebeteko viduramžiškų bruožų (varpinė, galimas daiktas, buvo perdirta panaudojus miesto vartų bokštą)³⁹. Senosios regulos karmelitai čia XVIII a. turėjo parapiją, o jų didelį plotą užėmė erdvūs vienuolyno pastatai 1798 m. buvo atiduoti dvasinei seminarijai⁴⁰.

1622 m. vienuolynė veikė studijų namai, kuriuose novicijai išklaudydavo 3 metų teologijos ir 4 metų filosofijos kursus. Nuo 1733 m. studijų prefektas ir filosofijos prefektas buvo tėvas Martynas Rubčinskis (1707–1794), daugelio veikalų autorius; 1748 m. šias pareigas užėmė Felicijonas Ciapinskis, 1756 m. išrūpinęs teisę sukurti atskirą Šv. Jurgio provinciją LDK vienuolynams, kurių centru tapo Šv. Jurgio bažnyčia⁴¹. Galimas daiktas, kad 1636 m. Vilniuje išleista knyga *De SS. Trinitatis mysterio (opusculum a Vilnensi Carmelitarum exalceatorum seminario elaboratum)* susijusi su Šv. Jurgio vienuolynu. Kita vertus, knygas leido ir Visų Šventųjų karmelitai. Tikrai Šv. Jurgio karmelitai parengė knygą, skirtą Vilniaus vaivada Karoliui Radvilai⁴². Atkreiptinas dėmesys, kad čia karmelitai savo vienuolyną vadina „Radvilų konventu“. Nenuostabu, kad anuomet ir vėliau, įsteigtas Radvilų valdose ir jų funduotas, šis vienuolynas vadintas ir „Radvilų panteonu“.

Šv. Jurgio biblioteka

Seniausia informacija apie Šv. Jurgio vienuolyno biblioteką siekia 1677 metus, kuomet vienuolyno prioro Pranciškaus Gožinskio (Gorzynski) rūpesčiu buvo sudarytas bažnyčios ir vienuolyno inventorius⁴³. Jame, be kita ko, buvo pateikti bažnyčios knygų (*Mszaly i Ksiegi*)⁴⁴ ir vienuolyno bibliotekos knygų (*Inventarium bibliothecae*)⁴⁵ sąrašai. Jie rodo, kad tuomet bažnyčioje buvo 8 knygos, o vienuolynė – *in folio* 23, *in quarto* 14, *in octavo* 14 knygų, taigi iš viso 51 knyga.

Praėjus daugiau kaip 100 metų, 1796 m., t. y. prieš pat patalpas perduodant seminarijai, Šv. Jurgio vienuolyno bibliotekoje buvo 606 tomų⁴⁶. Pagal skyrius inventoriuje knygos padalintos šitaip: dogminės teologijos 44 tomų, moralinės teologijos – 107, komentarai – 14, pamokslai – 100, filosofija – 38, istorija – 43, įvairenybės – 260. Taip pat tarp bažnytinių knygų minima „Sidabru apkaustyta evangelija“. Taigi šis lakoniškas aprašymas rodo, kad biblioteka nebuvo gerai sutvarkyta, mat net 43 proc. fondo pateko į *įvairenybių* skyrių, o tai yra daug. Kita vertus, bibliotekos fondo struktūra rodo orientaciją į studijas ir naujokų rengimą (gausus teologijos, pamokslų, filosofijos skyrius).

Aptarus Šv. Jurgio bibliotekos ir bendrąją fondo struktūrą, vėta grįžti prie klausimo apie jos dydį. Jau buvo minėta, kad istoriografijoje teigiama šioje bibliotekoje buvus daugiau kaip 2000 tomų. Kaip matyti iš ką tik aptartų šaltinių, tai nėra tiksli informacija, nes greičiausiai kalbama apie tos pačios regulos vienuolyno prie Visų Šventųjų bažnyčios biblioteką. Mat čia 1820 m. buvo 2120 tomų, o vėliau dar nupirkti 37 tomų⁴⁷. Lyginant su kitomis senosios regulos karmelitų bibliotekomis Lietuvoje, Šv. Jurgio biblioteka buvo viena didžiausių. Antai Tabariškėse 1819 m. buvo 182 knygos⁴⁸. Kita vertus, ji neprilygo Lvovo karmelitų bibliotekai, 1828 m. kartu su rankraščiais turėjusiai 5524 tomus. Didelę biblioteką, susidedančią iš 2622 tomų, senosios regulos karmelitai buvo taip pat sukaupe Horodiščėje (Voluinės vaivadija, Zaslavljo pavietas), kurios aprašymas išliko Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje.

Patalpos

Apie Šv. Jurgio vienuolyno bibliotekos patalpas minėtuose inventoriuose nieko nerašoma. Tačiau nereikia manyti, kad knygų rinkinys buvo laikomas kur papuola. Lygindami analogiškus kitų karmelitų bibliotekų šaltinius galime teigti, kad bibliotekos patalpa čia privalėjo būti. Antai karmelitams prie Visų Šventųjų bažnyčios rekonstruojant ansamblį 1743 m. buvo pastatyta ne tik varpinė, bet ir primūryta zakristija, virš kurios įrengta **bibliotekos patalpa**, pastatytas į kiemą išsikišęs vienuolyno korpusas ir jame įrengtas refektorijus (statė karmelitas Antanas Šperkovičius)⁴⁹. Tai vienas iš retų senosios Lietuvos istorijoje atvejų, kai minima atskira vienuolyno bibliotekos patalpa. Bialinyčiuose 1825 m. taip pat buvo atskira bibliotekos patalpa, įrengta antrame aukšte. Bibliotekoje, į kurią buvo galima patekti per užrakinamas „dvigubas“ duris, minimi 4 langai ir 3 knygų spintos⁵⁰. Svarbu pažymėti, kad karmelitų vienuolynai, skirtingai nuo kitų vienuolijų, knygas dažnai ženklino įrašu *ex libraria, pro libraria*, o ne *ex bibliotheca*. Pavyzdžiui, Kazimiero Kojalavičiaus-Vijūko knygoje *Modi LX sacrae orationis* (Vilnius, 1684)⁵¹ išliko Kėdainių karmelitų nuosavybės ženklai: *Ex Libraria* Cntq Coiadunensi Ordinis Car. Antiquae Obser; *Ex Libris* Casimiri Stanislaj Iamont; knyga viduje ir nugarėlėje paženklinta šifru: „7/99“. „Naujuosiuose Atėnuose“⁵² liko įrašas: „*ARP Mag. Albertq Szperkowicz STD Exprov. Applicat Librarie Conv. Viln. OO. SS.*“⁵³. Toks knygų ženklimas rodo prisirišimą prie senos regulos ir tam tikrų tradicijų, išplaukiančių iš viduramžių epochos (ankstyvaisiais viduramžiais apskritai terminas *bibliotheca* aptinkamas labai retai).

Vargu ar Šv. Jurgio vienuolyno patalpose įsikūrusi Vilniaus vyskupijos seminarija savo biblioteką įkurdino senosiose bibliotekos patalpose, tačiau tokios versijos atsakyti negalima. 1828 m. Vilniaus vyskupijos seminarijos

prie Šv. Jurgio bažnyčios vizitacijoje⁵⁴ minima šviesi 4 langus turinti patalpa, apstatyta dažytomis spintomis ir skirta bibliotekai, kurios rinkiniai sudaryti iš donacijų ir palikimo (šv. Ignoto pojėzuitų, Vilniaus kapitulos, Vilniaus vyskupo Jono Kosakovskio, Vilniaus vyskupo sufragano Sapiegos).

Šv. Jurgio biblioteka kitų karmelitų bibliotekų kontekste: bibliotekų struktūra ir turinys

Lyginant su kitomis karmelitų bibliotekomis, galima užčiuopti Šv. Jurgio bibliotekos ypatybes ir panašumus. Bialiničiuose 1825 m. knygos padalintos į šiuos skyrius: 1. Biblijos, komentarai ir konkordancijos; 2. Mistinė, moralinė ir dogminė teologija; 3. Asketika ir katechetika; 4. Filosofija, matematika, teisė; 5. Pamokslai lenkų ir lotynų kalbomis; 6. Poezija; 7. Žodynai ir gramatikos; 8. Knygos zakristijoje ir bažnyčios chore. Čia, kaip atskiras bibliotekos skyrius ir rinkinys, įvardytos „Matematikos, fizikos ir kitos knygos be pradžios ir pabaigos“. Įdomu, kad Bialinyčiuose buvo didelis muzikos instrumentų pasirinkimas (iš viso 18 pavadinimų, 63 vnt.), o bursoje ir bažnyčios chore saugoma natų kolekcija (475 vnt.)⁵⁵ rodo gyvą muzikinę tradiciją. Linkuvos vienuolyne 1828 m. knygos buvo padalintos į šiuos skyrius: 1. Biblija (4 t.); 2. Pamokslai (60 t.); 3. Žodynai (3 t.); 4. Istorija (14 t.); 5. Kontraversijos (8 t.); 6. Moralinė teologija (28 t.); 7. Retorika (20 t.); 8. Filosofija (5 t.); 9. Meditacijos (25 t.) – iš viso 167 t.⁵⁶

Pažymėtina, kad daugelyje senosios regulos karmelitų bibliotekų minimi puošnūs mišiolai, evangelijos ir kt. liturginės knygos. Antai Bialiničiuose (Mogiliovo gub.) 1825 m. karmelitų bažnyčioje, be kita ko, buvo „du vienuolijai skirti mišiolai, apkaustyti sidabru“, taip pat „du pasaulietiniai mišiolai – vienas įrištas į sidabrą, kitas – į odą“⁵⁷. Puošnius mišiolus ir kitas liturgines knygas Šv. Jurgio bažnyčioje laikė Vilniaus karmelitai. Čia 1677 m. tarp aštuonių knygų buvo „Teodoro Stratijaus Mišiolas, įrištas į raudoną aksomą su užsegimais ir sidabriniais gumburais, kurių vieno nebėra“, taip pat „Didelis senuoju būdu rašytas pergamentinis mišiolas, įrištas į žydrą aksomą su užsegimais, dovanotas mūsų bažnyčiai Jo Mylistos kunigo Mikalojaus Slupskio, Vilniaus sufragano ir prelato“⁵⁸. Apskritai karmelitai mėgo sidabrą, jo gausu knygų papuošimuose, įrišimuose. Netgi konvento antspaudas Vilniuje buvo ne žalvarinis, o sidabrinis.

Bibliografavimas ir katalogavimas

Pirmojoje XIX a. pusėje, vykstant nuolatinėms vizitacijoms ir vienuolyno turto aprašymams, senosios regulos karmelitų bibliotekos laukiant patikrinimo ir kontrolės imtos tvarkyti. Pavyzdžiui, Tabariškėse „visų [182] knygų pavadinimai, autorių pavardės ir vardai buvo pažymėti 1817 m. kovo 14 d. inventoriuje, konotuotame ir pasira-

šytame per vizitaciją kunigo provincijolo [Patricijaus] Bartoševičiaus“⁵⁹. Tiesa, atliekant vizitaciją 1820 m. sudarytame sąrašė terandame 38 knygas (daugiausia pamokslų, taip pat *Dzieje Królestwa Polskiego, Historia powszechna, Orator Polityczny* ir kt.). Bialinyčiuose, 1825 m. aprašant biblioteką inventoriuje ir išvardijus svarbiausius jos skyrius (žr. anksčiau pateiktus duomenis apie bibliotekų struktūrą), likęs prierašas rodo apleistą, nesutvarkytą knygų rinkinį: „Autoriaus pavardės, išleidimo vietos ir įrišimo nenurodėme, nes Biblioteka nuo seno apleista ir daugelis knygų joje yra be antraščių lapų“⁶⁰. Kėdainiuose (1705–1832), kur senosios regulos karmelitus 1705 m. įkurdino Radvilų palikuonė Elžbieta Augusta Sofija su vyru, Bavarijos kunigaikščiu Juozapu Karoliu Salzbachu, taip pat žinomi vienuolyno bibliotekos aprašymai: 1817 m.⁶¹ ir 1820 m.⁶² vizitacijose bei 1825 m. inventoriuje⁶³. Kolainiuose (1750–1864), kur prie Kolainių koplyčios nuo 1740 m. veikusiems senosios regulos karmelitams 1750 m. dvaro saviņnikas Jonas Adamkavičius fundavo vienuolyną, bibliotekos knygos buvo registruojamos 1827 m. inventoriuje (1460 knygų)⁶⁴, taip pat surašomos 1835 m. (2000 veikalų), 1847–1849 m. ir kt.⁶⁵. Apie Kolainių biblioteką išliko duomenų ir Krokuvos karmelitų archyve „na Piasku“⁶⁶. Galimas daiktas, dažni bibliotekos aprašymai susiję su čia veikusiu noviciatu, taip pat 1797 m. perimta iš jėzuitų Kražių gimnazija. (Šią perdavus VU žiniai, 1817 m. karmelitai atidarė mokyklą Kolainiuose, ji veikė iki 1835 m.) Gana tvarkingai – tiesa, be knygų išleidimo metų ir vietos, – knygos surašytos Rascinių karmelitų 1832 m. inventoriuje⁶⁷. Tačiau apskritai karmelitai nepaliko nė vieno šiuo metu tyrinėtojų žinomo ar paminėto bibliotekos katalogo. Tuo tarpu kitose vienuolijose bibliotekų katalogai buvo sudarinėjami gan gausiai, ypač XVIII a. antrojoje pusėje įsisiūbavus katalikiškai Apšvietai. Ar tai reiškia, kad šitie informacijos tvarkybos ir paieškos dalykai karmelitams nerūpėjo? Klausimas lieka neatsakytas, ypač turint omenyje didžiulius neištirtus ir nepaskelbtus archyvinių šaltinių masyvus.

Knygų migracija ir komplektavimas

Karmelitai, kaip ir kitos vienuolijos, knygų gavo iš panaikinto jėzuitų ordino bibliotekų. Knygoje „Raktai į širdies lobyną“ (*Klucze do skarbu serdecznego*. Vilnius: Akademijos sp., 1725), atsidūrusioje karmelitų prie Šv. Jurgio bažnyčios bibliotekoje (apie tai byloja įrašas *C[on]ven[us] Vil[nius] S. Georgij*), liko perbrauktas nuosavybės įrašas (*Conciones hac Antonij Piotraszewski Soc. Jesu dono oblatae a Rdo Patre Athanasio Ludovico Kiersnicki Soc. Jesu*), nurodantis, kad knyga priklausė jėzuitui Antanui Petraševskiui (jį dovanavo pats autorius Atanazas Liudvikas Kiersnickis)⁶⁸. Tarp donatorių būta ir pasaulietinės dvasininkijos atstovų. Antai Liudviko

Bourdaloue „Dvasines pratybas“ (*Czwiczenia duchowne swiętego oycza Ignacego na ośm dni*. Vilnius, 1773) Kolainių vienuolynui dovanojo Vaiguvos klebonas Juozapas Zabitovskis ir knygoje įrašė: *Hic Liber Meditationum a me Jozepho Zabitowski Aplicatus Conventui Chvaloynensi PP Carmelitar[um] id a me Parochi Vaygoviensi*⁶⁹. Po Pranciškaus Brunono Losickio (Łosicki), Žitomiro katedros kanauninko mirties jo asmeninės knygos (77 tomai) 1819 m. birželio 15 d. papildė Krupčicų vienuolyno biblioteką⁷⁰. Apie donacijas ir migraciją liudija ir kiti knygos likę įrašai: *Ši knyga (priorui?) Hieronimui Zajanchkovskiu karmelitų vienuolyno (AR?) pirka už šešis florinus 1765 didžiai gerbiamo šviesiausiojo prakilniausiojo Mykolo Ostrovskio, Linkuvos vienuolyno prioro su vyresniųjų sutikimu*. Antraštėje esantis įrašas byloja: *Ši knyga dovanojama didžiai gerbiamo tėvo Alberto Šperkovičiaus Šv. Teologijos daktaro eksprovincijolo tėvui Mykolui Ostrovskiu, karmelitui*⁷¹. Visų Šventųjų vienuolyną rekonstravęs A. Šperkavičius minimas ir kaip kitų knygų donatorius, mat „Naujuosiuose Atėnuose“⁷² liko įrašas: „*ARP Mag. Albertq Szperkowicz STD Exprov. Applicat Librarie Conv. Viln. OO. SS.*“⁷³. Atkreiptinas dėmesys į bibliotekos pavadinimą *libraria*, tai nuoroda į senąją ikireforminę tradiciją. Nuosavybės įrašų liko svarbiu karmelitams tapusio Ažusvierių karmelitų vienuolyno knygos: *Ex libris Patrum Carmelita. A. R. Obs. Con. Zsvirensis. Ab Anno 1735*⁷⁴. Beje, šiame vienuolyne ir knygos buvo įrašomos originaliu būdu, tai matyti iš Edmundo Laucevičiaus pateiktos medžiagos: XVIII a. Ašmenos pavieto knygrišiai gana meistriškai pakeitė senas buvusias medines viršelio lenteles minkštu kartonu⁷⁵.

Šv. Jurgio biblioteka ir seminarijos biblioteka

Vilniaus vyskupijos seminarijos, įkurdintos prie Šv. Jurgio bažnyčios, biblioteka XIX a. pirmos pusės Vilniuje, ypač sujungus ją su Vyriausiąja seminarija prie Vilniaus universiteto, buvo viena didžiausių Vilniuje. 1828 m. seminarijos biblioteką sudarė: 1. Moralinės ir dogminės teologijos 347 pavadinimų knygos – 560 įvairaus didumo tomų; 2. Šv. Rašto ir komentatorių 177–328 t.; 3. Šv. Tėvų lotynų ir graikų kalbomis raštai 61–138 t.; 4. Pamokslininkų 270–425 t.; 5. Moralės 495–648 t.; 6. Katechetikos 50–81 t.; 7. Bažnytinių apeigų 68–130 t.; 8. Kanonų teisės 218–370 t.; 9. Civilinės ir baudžiamosios teisės 68–93 t.; 10. Bažnytinės ir pasaulietinės istorijos 366–1579 t.; 11. Filosofijos 462–503 t.; 12. Įvairių lenkų autorių kūriniai 270–394 t.; 13. Geografija 126–276 t.; 14. Muzika ir kelionių aprašymai 35–68 t. Iš viso: 3948 autorių pavadinimai, 7698 tomai. Anot vizitatoriaus, knygas reikėtų tvarkingai ir sistemiskai sudėti, o klierikams skirti per metus po 50 sidabro rublių, kad galėtų nupirkti naujų knygų. Paminėtas ir bibliotekininkas – kun. Zyszkowski⁷⁶,

šios seminarijos profesorius, kuris alumnams knygas išduoda pagal specialų skolinamų knygų registrą (1828 m. seminaristų buvo 57). Kaip „užaugo“ šios bibliotekos fondai, yra žinoma, nors esama ir mįslių. Anot Joachimo Lelevelio, ji perėmė gausų asketikos-teologijos knygų rinkinį, likusį po jėzuitų prie Šv. Ignato bažnyčios, t. y. jėzuitų noviciate (čia, beje, iki perkeliant prie Šv. Jurgio, veikė seminarija ir buvo turtinga biblioteka, ypač knygų prancūzų kalba). J. Kurczewskio teigimu, Vilniaus vyskupas J. I. Masalskis, 1774 m. perkėlęs seminaristus prie Šv. Ignato, nurodęs „jėzuitų biblioteką, likusią mūruose, atrinkus vertingiausias knygas, parduoti, pinigus palikti *na przyszly rachunek*“⁷⁷. Seminarijai atiteko ir sufragano Juozapo Sapiegos bei vyskupo Juozapo Kosakovskio knygų rinkiniai. Seminarijos biblioteka sulaukė ir bibliotekininko Fridricho Adolfo Eberto (1791–1834), dirbusio 1823–1825 m. garsiojoje Wolfenbuttelio, o 1825–1834 m. – Drezdeno rūmų bibliotekose, donacijos. Tarp garsaus XIX a. bibliotekininkystės teoretiko, polemizavusio su eksbenediktinu Martynu Shrettingeriu⁷⁸, dovanotų knygų J. Lelevelis pažymi vertingus rankraščius – XVI a. Lenkijos statusus lenkų kalba⁷⁹. Galimas daiktas, kad Laucevičiaus nurodytieji Lietuvos bibliotekose retai aptinkami panašūs į vokiečių knygrišio Jokūbo Krauzės⁸⁰ knygų priklausiusių Vilniaus vyskupystės seminarijai, įrašimai⁸¹ kilę iš minėto Eberto rinkinio. Nenuostabu, kad seminarijos prie Šv. Jurgio bažnyčios biblioteka turėjo savo knygos antspaudą su įrašu *S. Georgium Seminarium Dioecesanus Vilnenses*⁸². Knygos buvo ženklinamos ir įrašu: *Ex Bibliotheca Seminarij Diecesan. Vilnensis* (VUB II-4658, II-4016).

Šv. Jurgio bibliotekos likimas

Vargu ar čia įsikūrusiai seminarijai karmelitai paliko knygų, greičiausiai pasiėmė su savim į Visų Šventųjų vienuolyną ar perdavė kitiems konventams. Mat vyskupijos seminarija buvo orientuota kiek kitokia linkme ir bibliotekos fondus „užsiaugino“ kitais būdais. Kaip rodo knygų ženklai, Šv. Jurgio bibliotekos knygos buvo perduotos ne tik Visų Šventųjų vienuolynui, bet ir mažesniesiems konventams – pavyzdžiui, Linkuvos. Nėra abejonės, kad tarp Lietuvos karmelitų vienuolynų vyko knygų migracija – tiek natūrali, tiek priverstinė, sąlygota besikeičiančių aplinkybių. Antai knyga „Raktai į širdies lobyną“ (LNB B 369/1011299), atidavus Šv. Jurgio vienuolyną seminarijos reikmėms, iškeliauvo į Linkuvą, nes joje liko įrašas: *Hoc liber inscriptus*⁸³ *est Conventus Linkoviensis 1808*⁸⁴. Antroji priverstinio knygų išsklaidymo banga, kilusi dėl carinės naikinimo politikos, Šv. Jurgio konvento jau tiesiogiai nebeaplietė. Prisimintina, kad 1840–1849 m. Vilniaus ir Gardino gubernijose uždarius karmelitų vienuolynus, jų knygų rinkiniai buvo paskirstyti vyskupijoms (Žemaičių

ir Vilniaus) ir pasaulietinėms institucijoms: iš Pumpėnų 172 knygos atiduotos Žemaičių vyskupijai, 16 – mokykloms, iš Kalesnikų atitinkamai 52 ir 23, iš Lydos – 225 ir 32, iš Žaludko – 84 ir 113⁸⁵. Kita vertus, kai kur senųjų vienuolynų bibliotekų knygos saugotos iki pat 1864 m. Antai minėto Pumpėnų vienuolyno, panaikinto dar 1832 m., knygų (31 t.), saugotų bažnyčioje, sąrašas buvo sudarytas 1864 m.⁸⁶ Panašiai 1864 m. buvo surašytos buvusio Linkuvos karmelitų vienuolyno (taip pat panaikintas 1832 m.) knygos – iš viso 212 veikalų, tarp jų 65 lenkų kalba⁸⁷. Kolainių vienuolynas panaikintas 1864 m. gruodžio 29 d. Michailo Muravjovo įsakymu, kuriame nurodyta vienuolika vienuolių išsiųsti į Raseinius⁸⁸ ir Kretingą⁸⁹, „knygas dvasiškojo turinio atiduoti Varnių seminarijai, o pasaulietinio turinio – gimnazijai“. Vienuolyną su bažnyčia valdžia atidavė pravoslavų dvasininkijai⁹⁰.

Išvados

Apibendrinant aptartą medžiagą tenka konstatuoti, kad Šv. Jurgio karmelitų vienuolyno biblioteka buvo „užmiršta“ nepelnytai. Priežastys įvairios: ankstyvas vienuolyno bendruomenės išformavimas pirmaisiais Rusijos imperijos valdymo metais; nenoras išvelgti „rusėniškame“ vienuolyne senosios Lietuvos paveldo; knygų išsklaidymas natūraliu būdu, perduodant kitiems karmelitų vienuolynams ir nedokumentuojant šios knygų migracijos. Natūralu, kad šaltinių apie šią biblioteką išliko labai mažai. Apskritai ši biblioteka, jos ištakos ir turinys dar turi sulaukti įdėmesnio tyrinėtojų žvilgsnio, nes tai vienas seniausių Vilniuje ir LDK vienuolynų. Nežinia, kokias viduramžių ūkuose skendinčias paslaptis atskleis senųjų knygų, saugomų Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centre, proveniencinė analizė.

¹ Lietuvos vienuolynai : vadovas. – Vilnius : Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998. – P. 400.

² Kurczewski, Jan. Biskupstwo Wileńskie. Od jego założenia aż do dni obecnych. – Wilno : Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1912. – P. 172.

³ Pacevičius, Arvydas. Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795-1864 metais : dingęs knygos pasaulis. – Vilnius : Versus aureus, 2005. – P. 151.

⁴ Plačiau žr.: Bugailiškis, Peliksas. Gyvenimo vieškeliais : medžiaga istorijai / sudarė Vygintas Bronius Pšibilskis. – Šiauliai : Aušros muziejus, 1994. – P. 251-254, 255-273 ir kt. Plg.: Bugailiškis, Peliksas. Knygų platinimas. Bibliotekos. Atsiminimai iš 1892-1940 m. LMAB. F87, b. 121; Pacevičius, Arvydas. Bibliotekos: krikščioniškojo kultūros paveldo naikinimas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis. – T. 12 (1998), p. 139-148.

⁵ Baltrušaitytė, Renata. Bažnyčia išsaugojo knygas, o knygos – bažnyčią // Veidas. – 2004, Nr. 50.

⁶ Deja, kaip ir dera „įvaizdžio formavimo“ strategiją pasirinkusiai spaudai, esminiai dalykai šioje publikacijoje nebuvo aptarti.

⁷ Streikus, Arūnas. Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944-1990). – Vilnius : Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2002. – 374 p.

⁸ Vilniuje karmelitai turėję 2120 tomų, tačiau autorius nenurodė vienuolyno; greičiausiai čia turimas omenyje vienuolynas prie Visų Šventųjų bibliotekos. Žr.: Kurczewski, Jan. Biskupstwo ..., p. 323.

⁹ Paszkiewicz, Urszula. Wybrane problemy dokumentacji zbiorów bibliotecznych na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej do 1939 roku // Roczniki Biblioteczne. – 2001, p. 60 ir kt.

¹⁰ Ten pat, p. 57.

¹¹ Kolak, W. Katalog Archiwum OO. Karmelitów w Krakowie „Na Piasku” 1398-1945 (1988). – Kraków, 1997. – P. 121.

¹² Paszkiewicz, Urszula. Wybrane ..., p. 77.

¹³ Kolak, W. Katalog Archiwum ...

¹⁴ Ten pat, p. 116.

¹⁵ Ten pat, p. 121.

¹⁶ Ten pat, p. 122.

¹⁷ Ten pat, p. 123.

¹⁸ Ten pat, p. 123-124.

¹⁹ Ten pat, p. 150.

²⁰ Ten pat, p. 160.

²¹ Ten pat, p. 176.

²² Ten pat, p. 177.

²³ Ten pat, p. 178.

²⁴ Ten pat, p. 178-179.

²⁵ Ten pat, p. 179.

²⁶ Paszkiewicz, Urszula. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1510-1939). – Warszawa : Biblioteka Narodowa, 1998. – Nr 578, 650, 651, 920, 922, 923-927, 997, 998, 1009.

²⁷ Ten pat. – Nr 788, p. 242.

²⁸ Paszkiewicz, Urszula. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku. Supplement I. – Warszawa : Biblioteka Narodowa, 2000.

²⁹ Enciklopedija gistoryju Belarusi. – 1997. – T. 4, p. 117.

³⁰ Яцкевіч, Зміцер. Звесткі па гісторыі кармеліцкіх кляштаруў у Беларусі ў матэрыялах кракаўскага архіва. <http://history.minsk.by/@book/BOOKS/Viartanne/V_06/V_06.htm>.

³¹ Lenkiškai senosios regulos karmelitai vadinti *karmelici trzewickowi*, lotyniškai – *Ordo Carmelitarum Strictioris Observantiae, Ordo Carmelitarum Antiquae Observantiae, Ordo Carmelitarum Excalceatorum, Ordo Fratrum Beatae Mariae Virginis de Monte Carmelo*.

³² Anot J. Kurczewskio (p. 469-476), Vilniaus vyskupijos „senosiose provincijose“ veikė šie karmelitų vienuolynai: **Bialinyčių** (1623-1832), vienuolynas su filosofijos studijomis, **Leono Sapiegos fundacija** (Švč. Mergelės Marijos stebuklingas paveikslas, bažnyčia po 1876 m. paversta cerkve); **Čiausų** (Czausy, 1653-1832), vienuolyną fundavo LDK iždo raštininkas Kazimieras Polupenta (Polupiečia); **Mazikų** (Mazyki, 1714-1832), rezidencija su parapija, **Mstislavlio seniūno Mykolo Katilo** (Kociell) fundacija; **Minsko** (1677-1798), vaivadaičių Mykolo, Samuelio ir Dominyko Ciechanovskių fundacija (vyskupas

- Dederka 1798 m. čia „pasodino“ pranciškonus); **Mogiliovo** (XVII a. vid.–1783), fundatorius neminimas, 1783 m. vienuolyno bažnyčia paversta katedrine (ar liko vienuoliai?); **Mstislavlio** (1620–1832), Mstislavlio karūžos Jokūbo Medalinskio fundacija; **Pumpėnų** (nuo XVII a. pradžios), Zavadzkių ir Juozapo Šišlos fundacija.
- Kitur (p. 260–261) J. Kurczewskis dar nurodo šiuos Vilniaus vyskupijos karmelitų vienuolynus: **Vilniaus prie Visų Šventųjų bažnyčios** (panaikintas 1885); **Vilniuje prie Šv. Jurgio bažnyčios**; **Lietuvos Brastoje** (rezidencija, 1754 m. funduota Jano Mankowicziaus); **Bielske** (rezidencija, nuo 1641 m. vienuolynas, panaikintas 1796 m.); **Kalesninkuose** (įkurtas 1676 m. Konstantino Kuncevičiaus, panaikintas 1832 m.); **Krupčiuose** (panaikintas 1850 m.); **Lydoje** (1672 m. Adomo Narbuto su žmona fundacija, panaikintas 1832 m.); **Slabadoje** (panaikintas 1850 m.); **Tabariškėse** (panaikintas 1832 m.); **Šemetoje** (Szemiotow, Kristupo ir Jadvygos Zenavičių 1714 m. fundacija, rezidencija, panaikinta 1832 m.); **Ažusvietyje** (Zaswirz, Kristupo ir Jadvygos Zenavičių 1714 m. fundacija, panaikintas 1864 m.); **Želadėje** (Zaladz, įsteigtas 1678 m. Vaitiekiaus Chludzinskio, panaikintas 1866 m.); **Žoludoke** (Zoludek, įsteigtas 1682 m. Kazimiero ir Aleksandro Pranckevičių, panaikintas 1832 m.).
- ³³ Žemaičių vyskupijoje, anot G. Błaszczyko, karmelitų vienuolynai buvo įkurti: **Kolainiuose** (1750, Jono Adamkavičiaus, Gondingos tįjūno ir Žemaičių pilies raštininko fundacija), **Kėdainiuose** (1704 Noiburgo kunigaikščio Karolio Pilypo ir 1713 Kazimiero Jurgio Daukšos fundacijos), **Raseiniuose** (1720 Jokūbo Jurgio iš Vizbaro Daujoto, Žemaičių medžioklio (lowczy) fundacija), **Kudirkos Naumiestyje** (Władysławów, 1644 karalienės Cesilijos Renatos fundacija).
- ³⁴ Lotyniškai ji buvo vadinama *Provincia Litvano-Ruthena S. Georgij M. Ordinis Fratrum Beatissimie Dei Genitricis nec non Semper Virginis Mariae de Monte Carmelo Antiquae Regulae Observantiae*.
- ³⁵ *Formula Capitulum provinciale celebrandi in Provincia Litvano-Ruthenica S. Georgii ... ex Constitutionibus collecta*. Vilnae: Typis S.R.M. Academ. Soc. Iesu, 1763. Saugoma Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – LMAB RS). F273, b. 254.
- ³⁶ Zakony męskie w Polsce w 1772 roku. – Lublin, 1972. – Žml. XXIV.
- ³⁷ MAB RS. F273, b. 254, lap. 25–28.
- ³⁸ Kolak, W. Katalog Archiwum ..., p. 149.
- ³⁹ Klos, Juljusz. Wilno. Przewodnik Krajoznawczy. – Wilno: Wydawnictwo Oddziału Wileńskiego Polsk. Tow. Krajoznawczego, 1923. – P. 125–126. Autorius mini bažnyčios presbiterijoje, 1908 m. atnaujinus XVIII a. tapybą, buvus Zigmanto III ir Mikalojaus, Barbaros ir Jurgio Radvilų atvaizdus (ten pat, p. 126).
- ⁴⁰ Klos, Juljusz. Wilno ..., p. 172. Klausimas, kuriais metais karmelitai patalpą užleido seminaristams, ir ar iš karto pasitraukė iš senojo vienuolyno mūrų į naujesnius Rūdininkų gatvėje, tebėra atviras.
- ⁴¹ Lietuvos vienuolynai ...
- ⁴² *Culumen palatinatus florentissimi Carolus Radziwiłł, palatinus Vilnensis in superiminenti sua inauguratione recognitus a conventu Radiviliano ordin. frat. B.V. de monte Carmelo A. R. O. S. Georgii Martyris d. 14 men. Apr. A. 1763*. – Vilnius: Akad. Sp., 1763 (VUB IV 30665).
- ⁴³ *Liber Magistralis In Quo Fundationes S. Georgij Vilnae cura R. ac VP. Francisci Gorzynski interea V. Prioris [...] conscripta 1677*. LMAB RS. F43, b. 21018.
- ⁴⁴ Ten pat, lap. 40.
- ⁴⁵ Ten pat, lap. 49–50.
- ⁴⁶ *Inventarium Ecclesiae, Conventus, et Familiae S. Georgij Martyris Pro Venerabili Capitulo Celebrando in Conventu Vilnensi SS. Omnium Ordinis Fratrum Beatissimae Virginis Mariae de Monte Carmelo Antiquae Observantiae Regularis A.D. 1796 Conscriptum Ante Officio Prioratus Patris Andrae Mackiewicz Sacra Theologiae Magistri et Doctoris*. LMAB RS. F273, b. 252, lap. 11. Beje, inventorinis aprašymas patvirtina informaciją apie atskirą bibliotekos patalpą, vadinamą „sale“: „biblioteka prie bažnyčios antrame aukšte, salėje, [kurioje] spintos staliaus darbo, gerai aprūpinta, knygos 1820 m. surašytos atskirame registre“.
- ⁴⁷ *Inwentarz Kościoła Parafialnego i Klasztoru pod Tytułem Wszystkich Świętych XX. Karmelitów Dawnwney Reguly w Roku 1832 za przelożenstwa WJX Edwarda Jodziewicza sporządzony*. LMAB RS. F273, b. 194, lap. 21.
- ⁴⁸ Paszkiewicz, Urszula. *Wybrane ...*, p. 75.
- ⁴⁹ Misius, Kazys, Šinkūnas, Romualdas. Lietuvos katalikų bažnyčios: žinynas. – Vilnius: Pradai, 1993. – P. 600.
- ⁵⁰ LMAB. F273, b. 263, lap. 12.
- ⁵¹ LNB B lot. 1/684 (L Arch).
- ⁵² Chmielowski, Benedykt. *Nowe Ateny albo Akademia wszelkiewy Scyencyi pełna*. – Lwów, 1754.
- ⁵³ LMAB. L-18/1207.
- ⁵⁴ *Wizyta seminarii Dyecezalnego świeckiego kleru znajduiącego się ... przy kościele So Jerzego przez delegowanego wizytatora x. Antonego Fialkowskiego ... r. 1828 miesiąca Junii dnia 30 odprawiona*. VUB RS. F57-B53-b.1, lap. 98(7).
- ⁵⁵ *Muzikai vadovavo pasaulietis Vincentas Čiukovskis (Czuhowski), vadinamas senior muzyki*. Tarp natų minimos mišios, litanijos, mišparai, simfonijos, uvertiūros, kvartetai, kvintetai, maršai, polonezai, anglezai, kadryliai. LMAB. F273, b. 263, lap. 13–15.
- ⁵⁶ *Inwentarz klasztoru Linkowskiego XX. Karmelitów Dawney Reguly na Kapitulą zakonną przez wybranego Sociusza X. Bonifacego Wilimowicza w Roku 1828 sporządzony*. LMAB. F273, b. 289.
- ⁵⁷ *Inwentarz XX Karmelitów Białynickich 1825*. LMAB. F273, b. 263.
- ⁵⁸ LMAB RS. F43, b. 21018.
- ⁵⁹ Paszkiewicz, Urszula. *Wybrane ...*, p. 75.
- ⁶⁰ LMAB. F273, b. 263.
- ⁶¹ MAB RS. F273, b. 288, lap. 7v–9r.
- ⁶² LVIA. F669, ap. 2, b. 224, lap. 152r–153r.
- ⁶³ MAB RS. F273, b. 288, lap. 16r–30r.
- ⁶⁴ LVIA. F669, ap. 2, b. 234, lap. 149;
- ⁶⁵ MAB. F43, b. 10191, lap. 11; LVIA. F669, ap. 3, b. 254.
- ⁶⁶ AKK. rps 278, 34 s. Plg. Kolak, W. Katalog Archiwum ..., p. 116.
- ⁶⁷ LMAB. F43, b. 15725.
- ⁶⁸ LNB. B 369/1011299.
- ⁶⁹ LNB. A 10227/645910.
- ⁷⁰ LMAB. F273, b. 286, lap. 16–17.
- ⁷¹ DSC01629.
- ⁷² Chmielowski, Benedykt. *Nowe Ateny ...*
- ⁷³ LMAB. L-18/1207.
- ⁷⁴ *Laucevičius, Edmundas. XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*. – Vilnius: Mokslas, 1976. – P. 37. Egz. VUB II-344.
- ⁷⁵ Ten pat, p. 37 (pav. 190).
- ⁷⁶ A. Žiškovskis, Vilniaus vyskupijos asesorius, 1832 m. rūpinęsis Vyriausiosios seminarijos personalo sudėtimi.

- ⁷⁷ Kurczewski, Jan. Biskupstwo ..., p. 834.
- ⁷⁸ Vorstius, Joris, Joost, Siegfried. Grundzüge der Bibliotheksgeschichte. – Wiesbaden : O. Harrassowitz, 1980. – P. 59. Svarbiausieji Eberto darbai: *Über öffentliche Bibliotheken* (1811), *Die Bildung des Bibliothekars* (1820), kuriuose pagrįsta sisteminė bibliotekos fondo, padalinto į 200 grupių, klasifikacija.
- ⁷⁹ Lelewel, Joachim. Bibliograficznych ksiąg dwoje. – Wilno, 1928. T. 2, p. 157.
- ⁸⁰ Jacobus Crause dirbo Saksonijoje, mokėsi amato pas venecijietiška mokykla atstovavusį knygrišį. 1566–1585 jis įrašinėjo knygas Saksonijos kurfiurstui Augustui ir sukūrė originalų venecijietišką stilių su rytietiškais elementais, kuriam būdinga: kartoniniai viršeliai, auksavimas, Groljero stiliaus pynės ir arabeskos, nugarėlių puošimas.
- ⁸¹ Laucevičius, Edmundas. XV–XVIII a. knygų įrašimai ..., p. 47 (pav. 99,100).
- ⁸² LNB. B 993/307478.
- ⁸³ Originale – *Inskriptus*. Lotyniškoji mažaraštystė provincijos vienuolyne.
- ⁸⁴ LNB. B 369/1011299.
- ⁸⁵ Pacevičius, Arvydas. Vienuolynų bibliotekos ..., p. 82–83.
- ⁸⁶ Katalog knig. LVIA. F378-1864-2430, lap. 252.
- ⁸⁷ LVIA. F378-1864-2430, lap. 253–261.
- ⁸⁸ Kutkevičius Rufus, Stanevičius Angelas, Šukevičius Jokymas, Širvydas Eustachijus, Skilskis Timoteušas, Gajauskis Liudvikas.
- ⁸⁹ Juraška Kazimieras, Monkevičius Mykolas, Rubša Albinas, Kantautas Jonas, Tamulevičius Mateušas.
- ⁹⁰ Valančius, Motiejus. Pastabos pačiam sau. – Vilnius, 1996. – P. 126.

Summary

The Former Library of Old Regula Carmelite Monastery Near St. George Church in Vilnius: a Ghost of the Soviet “Print Archive” or a Fact of Book Culture?

Arvydas PACEVIČIUS

The article examines the creation, composition and fate of the Old regula Carmelite monastery library. It functioned next to the St. George church in Vilnius from 1506 up to 1797. The aim of the research is not only to reveal the composition of the collection but also to reveal the reasons why it has been neglected by historiography and historical memory. The reason (apart from the early closure of the monastery in 1797) could be the Byelorussian administrative, geographic and ethnic identity of the St. George Carmelite province. Therefore, the article raises a question: Was the above-mentioned monastery functioning in Lithuania or Belarus? Historical sources mention the St. George monastery library for the first time in 1677 when, after the initiative by Franciscus Gorzynski, the church and monastery inventory lists were created. They included the church (*Mszaly i Księgi*) and monastery (*Inventarium bibliothecae*) books. At that time, the church contained 8 books and the monastery contained 23 books in folio, 14 in quarto, and 14 in octavo. After more than 100 years, in 1796, just before handing over the facilities to the Priest seminary, the St. George

library contained 606 volumes. In the article, the St. George library is examined in the context of other Carmelite library development. The structure and content of the Vilnius All Saints Library, also libraries of Linkuva, Raseiniai, etc. Bibliographical and preservation traditions of the whole Lithuanian Carmelite province are examined. Analysis of the book migration and replenishment resources indicate that after the closure of the monastery, the St. George library was divided and distributed among other Lithuanian Carmelite province libraries. For example, some of the books made their way to the Linkuva monastery. Thus the main reasons why the St. George library “fell into oblivion” were the early closure of the monastery in the first year of the Russian rule; scattering of the books to other Carmelite monasteries without proper documentation; reluctance of historiography to acknowledge Lithuanian historical influence on a monastery of Ruthenic traditions. This library, its roots and content should receive much more researcher interest as it represents one of the oldest “non-traditionally orientated” phenomenon of monastic book culture in Vilnius and the Grand Duchy of Lithuania.